

OD MYTHOSA DO LOGOSA ILI IZMEĐU RELIGIJSKOG I PROFANOG

DUŠAN TRAVAR
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 101
Prethodno priopćenje
Preliminary report

Primljeno
: 1999-12-08
Received

Autor započinje pitanjem racionalnosti filozofijskog mišljenja naspram pojedinačnih znanosti i religiji. Prijelaz od mita k logosu obilježen je mitiziranjem bez kulta. No, kult aktualizira sakralno vrijeme na način zajedničarenja s božanskim i bogovima, a bez kultnog ozbiljenja mit gubi zbiljski sadržaj. Kritika mitova od strane filozofije u Parmenida proistječe u tezu bivstva, u Platona rasprom između filozofa i pjesnika. Postavljanje *logosa* umjesto *mythosa* predstavlja isključenje simboličkog, sakralnog i emocionalnog razumijevanja postojećeg, prijelaz je od mitskog k racionalnom mišljenju, od religije na putu k znanosti. Iza filozofijske kritike mitskoga politeizma stoji misao jedinstva temelja svijeta i svijeta (Heraklit). Dvostruka racionalnost filozofije vodi dvjema filozofijama: filozofiji kao znanosti i filozofiji kao iskustvu cjeline bivstva, tj. racionalnoj preobrazbi *mythosa* i iskustva jedinstva i zajednice bivstva čovjeka i boga, filozofiji od platonске vrste koja preuzima baštinu *kulta*. Filozofija bi, prema autoru, trebala izbjeći izoliranje *Ratia* (racionalistički pozitivizam i kritički racionalizam) i povratak u *mythos*, i time zauzimati *topos* između religije i znanosti.

KLJUČNE RIJEČI: *mythos, logos, kult, ratio*

1. Od Parmenida pa sve do M. Heideggera i L. Lavellea filozofija se pokazuje kao promišljanje o biću u njegovu bivstvu i biću u cjelini. Doduše, u međuvremenu postoje brojna druga nastojanja u ime filozofije. Njima se ipak nećemo baviti u sljedećem razmatranju, već se ograničujemo na filozofiju koja razmatra temu bivstva. Bavljenje njome, naime najprije daje k znanju o pitanju racionalnosti filozofijskog mišljenja, o onome što filozofiju razlikuje od pojedinačnih znanosti, s jedne strane, i od religije, s druge.

2. Prema općem shvaćanju filozofija je proizišla iz religije. Tu se govori o prijelazu "od mita k logosu". Mi te pojmove preuzimamo, no morat ćemo ih ipak dalje ispitivati. Pritom će se pokazati da pri nastajanju filozofije mitsko mišljenje kao religijsko nije naprosto nadomješteno logičkim ili racionalnim mišljenjem, već da treba napraviti pobliža razlikovanja.

3. *Mythos* predstavlja, kako je to već istaknuo Aristotel, prethodnu formu filozofijskog mišljenja. Mit dakako pruža neko tumačenje svijeta. On nikako nije (što se često previda) od početka samostalan. Prvobitno on se nalazi samo u jedinstvu s kultom, tako da se mit i kult u izvjesnoj mjeri javljaju kao dva različita vida istoga: što se obnaša u kulturnim radnjama, mit izražava riječima, u "svetoj pripovijesti". Kada mit oslobađanjem od kulta napušta krilo religije započinje samostalan život (kako to nalazimo u epskoj, lirskoj i dramskoj poeziji kod Grka), zaostaje ono što je bilo svojstveno kultu. Što je pak osebnost kulta?

4. Kult se najprije javlja kao zakonito oponašanje ili ponavljanje božanske prastare radnje, preko koje nešto jedanput zauvijek dospijeva do bivstva. Ali, to "ponavljanje" od posebne je vrste. U njemu se neko pradešavanje ne samo ponavlja oponašajući. Ono se štoviše ponovno izaziva, čini aktualnim. Time sudionici kulta napuštaju profano vrijeme, u kojemu je svaki trenutak neponovljiv i stupaju u sakralno vrijeme, u kome se zbivala božanska prastara radnja i još se događa u mnogim kulturnim radnjama. Dakle, kult je određen posebnom sviješću o vremenu. Kulturno vrijeme je "ontologijsko, 'parmenidovsko,' Vrijeme *par excellence*, koje sebi uvijek ostaje isto, koje se niti mijenja niti iscrpljuje"¹.

5. U kultu se radi o još nećemu. Kult se temelji u misli da su bogovi i ljudi poslije ranijeg zajedničkog postojanja odijeljeni u profano postojanje i da

¹ M. ELIADE, *Sveto i profano*, prev. Z. Stojanović, "Zamak kulture", Vrnjačka Banja, 1983, str. 31 (727).

se ta razdvojenost mora opet ukinuti čineći prisutnim izvorne povezanosti: u kultu se događa uzvisivanje čovjeka do božanskog, do zajedničara i jednakog božanstvu. Kultska povezanost između čovjeka i boga često se misli jako konkretno: kao jedenje božanstva, kao ljubavno sjedinjenje, kao djetinji odnos prema bogu, kao ponovno rađanje, kao odlazak duše u nebo. Sv. Augustin je stoga riječ *religio* izveo od *religare*, ponovno povezati, (što je dakako pogrešno u smislu povijesti jezika). Kult se javlja iz ljudskog zahtjeva za ponovnim uspostavljanjem izvornog zajedništva postojanja s bogovima i time s božanskim životom, tj. s besmrtnim životom u trajnoj sadašnjosti.

6. Još ćemo vidjeti koje značenje to bitno obilježje kulta ima za filozofiju, a najprije osmotrimo mit, kojega se značenje za filozofiju daje lakše proniknuti. Mitu je s filozofijom zajedničko da on hoće tumačiti svijet, i to na takav način da iznosi priče o podrijetlu stvari i djela. U kultu se onda ponovno izvodi i ozbiljuje ono u mitu izvještavano prapočetno zbivanje. Bez kultnog ozbiljenja, mit gubi svoj zbiljski sadržaj. Tako dolazi do toga da osamostaljenjem mita slabijom biva njegova snaga uvjerenosti: podiže se sumnja u istinitost mitova.

7. Kritika mitova od strane filozofije u 6. i 5. stoljeću prije Kristove ere izraz je probuđene sumnje. U mitovima, koji su odijeljeni od kulta i prešli iz oblasti svećeničkog u ruke pjesnika, sada se nalaze proturječja i odbojnost. Platon, koji poznaje Heraklitovu i Ksenofanovu kritiku pjesnika (osobito Homera i Hesioda), govori stoga o "starom sporu" i raspru između filozofa i pjesnika (*Država* 607 bc)². I Parmenid se očito ograđuje od Hesioda, premda on svoj nauk izlaže u obliku poeme i oslanjajući se na mitologijske uzore, jer božanstvo kod kojega on završava prispijevanje svoje spoznaje, ne priča mu više nikakvu povijest kao kod Hesioda, već mu otkriva nepatvorenu tajnu: "Bivstvo jest, nebivstvo nije" (B 6, 1)³.

8. Filozofi postavljaju, kako se to kaže, umjesto mita *logos*. Ali, što se misli pod tom višeznačnom riječi? Kako mi tu riječ dovodimo u vezu, ona se danas poglavito razumijeva u smislu istinskog *ratio*. Prijelaz od mitskog k racionalnom mišljenju, tj. k mišljenju u kojem se isključuje sve simboličko,

² PLATONIS *Respublica*, rec. I. Burnet, Oxonii 1958 (1903).

³ *Die fragmente der vorsokratiker*, Hermann DIELS (Hrsg.) I-III, Erster Band, S. 232, Berlin 1961, *esti gar einai, meden d'ouk estin*. Hrv. verzija: H. DIELS, *Predsokratovci*, Fragmenti I-II, Naprijed, Zagreb, 1983.

sakralno i emocionalno, i koje se neposredno tiče stvari i usmjereno je svršeno. U njemu se je mišljenje napokon riješilo religije i daje se na put znanosti.

9. *Logos* koji se oslobađa iz mitskoga mišljenja, može se pak tumačiti u još jednom smislu. Filozofijska se kritika naime tiče i mitskog politeizma i svađe bogova prikazane u mitovima. Iza takve kritike stoji misao jedinstva temelja svijeta i samoga svijeta. To jedinstvo dovodi do izraza Heraklit u misli *logosa*: "Za one koji slušaju ne mene nego *logos* mudro je reći u skladu s *logosom* (*homologein*) jedno je sve" (B 50)⁴. Temeljno značenje *logosa* je zbor, na što je M. Heidegger - kao što je poznato - sve iznova ukazivao. *Logos* sabire biće razasuto u mnoštvenosti i dovodi ga do jedinstva. On čak *jest* jer on jedinstveno daje spoznati onome tko ga sluša samo time da je on sam to jedinstvo. U *logosu* zbranom jedinstvu sjedinjeno je i ono protivno. Jedinstvo protivnoga Heraklit razumijeva kao božanski svjetski temelj: "Bog je dan-noć, zima-ljeto, rat-mir, sitost-glad" (B 67)⁵. Ali taj svesjedinjujući božanski *logos* nije čovjeku stran, već prisutan u njegovoj duši (B 45). I tako shvaćen *logos* nadilazi mitsko mišljenje, ali sasvim drugačije nego *logos* racionalnog mišljenja.

10. U filozofiji se sjedinjuju oba značenja *logosa*. Mladome Nietzscheu kao prvi filozof važi Tales, i to zbog njegova stava o podrijetlu sveg bića iz vode. Za važnost toga stava Nietzsche navodi tri razloga: "Prvo, jer stav izriče nešto o podrijetlu stvari; drugo, jer to čini bez slike i pričanja priča; i napokon jer je u njemu, makar samo u stanju pupanja, sadržana misao 'sve je jedno'"⁶. Prvi temelj filozofijsko mišljenje još ne iznosi u razlici prema mitskome mišljenju. Ali već drugi razlog pokazuje Talesa kao onoga koji nadilazi mit izrečen u "slici i pričanju priča". Treći razlog pokazuje Talesa kao filozofa jer osnov njegove riječi o vodi "bio je metafizički stav vjere, koji svoje podrijetlo ima u mističnoj intuiciji i koji srećemo kod svih filozofa skupa sa sve iznova obnavljanim pokušajima da se on bolje izrazi - stav, *sve je jedno*"⁷. Misao jedinstva svega bića je prema tomu misao temeljna za filozofiju, filozofiju utemeljujuća. To pak jedinstvo je jedinstvo bivstva, prisutnosti, sadašnjosti

⁴ *ouk emou ala tou logou akousantag homologein sofou estin hen panta einai*. Kao naprijed op. cit. str. 161.

⁵ *ho theos henare euphrone, heimon theros, polemos eirene, koros limos*. Kao gore op. cit. str. 165.

⁶ Friedrich NIETSCHE, *Werke in drei Bänden*, Karl Schlechta (Hr.), Band I, str. 361.

⁷ *Ibid.*

koja uključuje sva bića (u kojem smislu su Grci još razumijevali pojam bivstva).

11. Dvostruka spoznaja i time dvostruka racionalnost leži stoga u filozofijskom mišljenju: prvo, "mistična intuicija" jedinstva svega bića, i drugo, pojmovno shvaćanje i dovodenje do riječi "intuitivno" spoznatog. Nietzsche to izražava i na sljedeći način: "Filozof traži da u njemu zazvuči cjelokupnost svijeta i da ga iz sebe iznese u pojmovima"⁸. Ovdje ne ulazimo u pitanje da li jedan način spoznaje prethodi drugome ili oba sudjeluju. U svakom slučaju, u filozofijskoj spoznaji valja razlikovati shvaćanje jedinstva bića od jezično-pojmovnog shvaćanja toga jedinstva. Prvonavedena spoznaja tiče se *logosa* u predznanstvenome smislu, a druga je *logos* u smislu znanstvenog spoznavanja. Ali se u oba slučaja radi o spoznavanju, tj. o racionalnosti u najširem smislu. Stoga u filozofiji postoji dvostruka racionalnost. Ona se već nalazi i u gore, šire navedenom Heraklitovom fragmentu. Tamo postoji s jedne strane saopćenje, koje počiva u samome *logosu*, a s druge razumijevanje onoga saopćenog od strane onoga tko sluša *logos* i govori u suglasju s njime.

12. Ovisno o tome koja strana filozofijskog mišljenja istupa jače, dadu se razlikovati i vrste filozofije. Mi poznajemo filozofiju koja na prvom mjestu hoće biti znanošću i stoga u naročitoj mjeri ide za *poimanjem* bivstva. U tome je smislu Aristotel označio svoju *prote philosophia* kao *episteme tis, he theorei to on he on*, a Husserl nastojao utemeljiti filozofiju kao "strogu znanost". Opasnost takvih pokušaja sastoji se u tome što oni gube tlo pod nogama za filozofijsko temeljno iskustvo - jedinstvo bivstva. A pored nje postoji filozofija kojoj je manje stalo do znanstvenih rezultata mišljenja (pri svemu nastojanju oko znanstvenog postupanja), a na prvom mjestu do susreta s cjelinom bivstva u iskustvu jedinstva bivstva. Takva filozofija je platoniska, a u osnovi se još kod Heideggera i Lavellea prije svega radi o tom iskustvu. Takvi se pokušaji pak lako izlažu prigovoru da su neznanstveni: poznato je da je Kant (koji je metafiziku htio utemeljiti kao znanost) Platona držao sanjarom.

13. Filozofija, koja pretežito nastupa kao znanost, predstavlja racionalnu preobrazbu *mythosa*, ukoliko on hoće dati neko objašnjenje svijeta. Ali kako dolazi do druge vrste filozofiranja, kojoj je prije svega stalo do produbljenja iskustva jedinstva bivstva? Na početku smo govorili o odvajanju mita od kulta.

⁸ Kao gore, op. cit. str. 364.

Iz mita se razvila znanost. Što se je pak zbilo s kultom? Njegov je cilj bio, kako smo izveli, uspostavljanje izgubljene veze između čovjeka i boga, uspostavljanje zajednice bivstva. Bilo je riječi o čovjekovoj čežnji za tom vezom i zajednicom. Tome zahtjevu odgovara filozofija iskustva jedinstva. U Platonovoj se *Gozbi* najviše filozofijska spoznaja kao vrlina predstavlja kao spoznaja "božanske ljepote", spoznaja koja se pokazuje kao način zrenja (*theisthai*-motriti) i bivstva skupa (*syneinai* - 211 d 7-8)⁸. Onome takvom spoznajom odlikovanom pak "pripada da ga bogovi ljube i, ako pripada ikome među ljudima da bude besmrtnan, onda njemu" (*ibid.*, 212 a 5-7). To znači: filozofija od platonske vrste, koja je u povijesti zapadnog mišljenja sve iznova obnavljana, preuzima baštinu *kulta*.

14. To događanje je dvostruko. S jedne strane se razvija "racionalni *logos*" u nekoj mjeri kao nadomjestak mitskoga mišljenja. Na drugoj strani "intuitivni *logos*" hoće iza pripovijesti mitskoga mišljenja raskriti pravu istinu *mythosa*.

15. Ali prijelaz od *mythosa* k *logosu* nije neki proces koji bi jednom zauvijek bio završen. Prije svega, u oblasti razvoja "racionalnog *logosa*" ocrta se značajno zbivanje. Od vremena Hegela dade se zapaziti nešto kao povratak mitskome, ukoliko se interes okreće od vremenski neovisnog iskustva jedinstva bivstva i okreće ka povijesnom: u povijesti "svjetskoga duha", u nauku i napretku k "besklasnom društvu", u teoriji "povijesti bivstva". Nije lako odlučiti može li se na to gledati kao na filozofiju.

16. Protiv nove mitologije podiže se u novije vrijeme racionalistički pozitivizam (E. Topitsch) i "kritički racionalizam" (K.R. Popper, H. Albert). To znači: ponovo nastalom *mythosu* stupa nasuprot novi *logos*, *logos* u smislu racionalno-scijentifičkog mišljenja, kojemu je sumnjiv ne samo *mythos* već podjednako i *logos* u obliku iskustva jedinstva bivstva. I ovdje bi valjalo pitati, da li se takvo što može razumjeti kao mišljenje u smislu filozofije.

17. Filozofijsko je mišljenje trebalo izbjeći obje prepreke: izoliranje *Ratia* i povratak u *mythos*. Filozofijska racionalnost temelji se u *logosu* jedinstva bivstva i izriče se u *logosu* pojmovnosti, presežujući *mythos* na dvojak način. Tako filozofija zauzima srednje mjesto između religije, s jedne strane, i znanosti, s druge, zapravo između *svetog* i *profanog*.

⁸ *Symposium*, in: PLATONIS *Opera*, rec. I. Burnet, Oxonii 1967 (1901), Tomus II.

Literatura

- NESTLE, W. (1940): *Vom Mythos zum Logos*, Die Selbstentfaltung des griechischen Denkens von Homer bis auf die Sophistik und Sokrates, Stuttgart.
- CORNFORD, F.M. (1912): *From Religion to Philosophy*, A Study in the Origins of Western Speculation, London.
- CORNFORD, F.M. (1952): *Principium sapientiae*, The Origins of Greek Philosophical Thought, Cambridge.
- JAEGER, W. (1947): *The Theology of the Early Greek Philosophers*, Oxford.
- ONIANS, R.B. (1951): *The Origins of European Thought about the Body, the Mind, the Soul, the World, Time and Fate*, Cambridge.
- SNELL, B. (1948): *Die Entdeckung des Geistes*, Studien zur Entstehung des europäischen Denkens bei den Griechen, Hamburg.
- GIGON, O. (1945): *Der Ursprung der griechischen Philosophie von Hesiod bis Parmenides*, Basel.
- VERNANT, J.-P.: *Du mythe a la raison*, Formation de la pensee positive dans la Grece archaique.
- VERNANT, J.-P. (1992): *Les origines de la pensee greque*, Quadrige/PUF, Paris (1962).
- BURKERT, W. (1977): *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, Stuttgart, Kohlhammer.
- DODDS, E.R. (1951): *The Greeks and the Irrational*, Berkeley, Calif., London.
- ROSE, H.J. (1948): *Anciant Greek Religion*, London, New York, Hutchinson.

*Dušan Travar: FROM MYTHOS TO LOGOS OR BETWEEN
THE RELIGIOUS AND THE PROFANE*

S u m m a r y

The author begins with the question regarding the rationality of philosophical thought as opposed to individual sciences and to religion. The transition from myth to logos is marked by mythologizing without the presence of a cult. However, the cult actualises sacral time by way of associating with the godly and the gods. Without its materialization in the cult myth loses its real content. The critique of myths by philosophers in Parmenid develops into the thesis of being while in Plato it takes the form of a dialogue between a philosopher and a poet. The setting up of *logos* in the place of *mythos* represents the exclusion of the

symbolic, sacral and emotional understanding of existence and a transition from mythic to rational thoughts, from religion to science. Behind the philosophical critique of mythic polytheism stands the thought of the unity of the foundation of the world and the world as such (Heraclitus). The twofold rationality of philosophy leads to two philosophies: philosophy as science and philosophy as the experience of the whole of being, that is, the rational metamorphosis of *mythos* and the experience of the whole of the experience of the unity and community of the being of man and god, the Platonic kind of philosophy which takes over the heritage of the *cult*. According to the author, philosophy ought to avoid the setting apart of the *Ratio* (rational positivism and critical rationalism) and return to *mythos* and thusly occupy the *topos* between religion and science.

KEY WORDS: *mythos*, *logos*, *cult*, *ratio*